

OEK DE JONG

PIER EN OCEAAN

ROMAN

Uitgeverij Augustus
Amsterdam • Antwerpen

De auteur ontving voor het schrijven van deze roman een subsidie van
het Nederlands Letterenfonds

Eerste druk oktober 2012

Tweede druk november 2012

Derde druk januari 2013

Copyright © 2012 Oek de Jong en uitgeverij Augustus

Omslagbeeld voorzijde Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/

Wiel van der Randen

Omslagbeeld achterzijde Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/

Henk Blansjaar

Foto van de auteur Koos Breukel

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Vormgeving binnenwerk Suzan Beijer

Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 254 4093 0

D/2013/0108/533

NUR 301

www.oekdejong.nl

www.atlascontact.nl

INHOUD

DEEL EEN

1952

- i De hospita 11
- ii Een treinreis 14
- iii De overtocht 23
- iv Het bezoek 35
- v Elena 45
- vi God zorgt 59
- vii Een brief van Soemba 75
- viii De opdracht 82

DEEL TWEE

1959-1960

TERUG NAAR DE METSUSTRAAT

1959

- i Winter in Friesland 99
- ii Het kind van de zonde 105
- iii Het stille huis 110
- iv De mantel der liefde 118
- v De fotograaf 128
- vi Het gesloten gordijn 138
- vii De ijsvlakte 143

PATER FAMILIAS

1959

- I Aan het graf 147
- II Onrein 155
- III Onlust 161
- IV De zeiltocht 173

DE LAATSTE DAG

1960

- I De kikker en de polsstok 189
- II Het concert 195
- III De vrouw op de brug 201
- IV Zwarte modder wolkt op 214

DEEL DRIE

1960-1964

- I Op vreemde bodem 225
- II De zwemles 240
- III Elena en de wieren 254
- IV De leeuwin 274
- V De stok 295
- VI De verwurging 318

DEEL VIER

1968-1969

- I Zagers steken 353
- II Betoverd gebied 375
- III De tik met de strijkstok 390
- IV Meneer Wisse 410
- V De vrouw van de linksback 429

vi	De naaktfoto	445
vii	Drift	459
viii	Op het paalhoofd	477
ix	Naar de tonnen	489
x	De stengun en de motor	507

DEEL VIJF

1971

i	De dode jongen	527
ii	Het feest	537
iii	Digna	563
iv	'Hé, zusje!'	588
v	De stamhouder	605
vi	De hemelpoort	623
vii	De ongodist	641
viii	Domburg	671
ix	Een zweem rood	693
x	Moeder en zoon	709
xi	Het gevecht	742
xii	Nacht op de Roggeplaat	762
xiii	Finistère	788

	Verantwoording	807
--	----------------	-----

DE HOSPITA

Toen Dina wakker werd, was ze vergeten dat ze zwanger was. Ze werd gewekt door het gerinkel van melkflessen, dat weerklonk over het water van de Delpratsingel. Ze hoorde de voetstappen van de melkman, het rinkelen van de lege flessen in het rek op het ritme van zijn stappen, hoe hij bij de melkkar de lege flessen door volle verving en terugliep naar de huizenrij. Door het open dakraam stroomde koele lucht naar binnen en gleed over haar gezicht. Met gesloten ogen luisterde ze naar de melkman, die van huis naar huis ging.

Toen ze zich op haar zij draaide, voelde ze het kind bewegen in haar buik. Er trok een blos over haar wangen. Ze was wakker geworden zonder eraan te denken. Ze was vergeten dat het er was.

Liggend op haar zij, een hand tussen haar dijen, zag ze een lange jongeman in een militair uniform voor zich. Hij zat in een bos bij een vuur en dronk koffie uit een aluminium mok. Rondom stonden groene legertenten. Hij gaf bevelen aan zijn manschappen. Ze kon hem zich moeilijk voorstellen als een man die andere mannen bevelen gaf. Maar nu hij officier was geworden, zou hij dat moeten leren. Het zou hem goeddoen. Hij kon dat wel gebruiken: meer overwicht. Vanavond was hij er weer, na vijf dagen bivak.

Ze stond op, gespannen, zoals elke ochtend. Achter het kamerscherm goot ze water uit de lampetkan in de waskom. Ze waste zich. Haar buik was al zo dik dat ze haar wassende hand tussen haar benen niet meer kon zien. Zedigheid verbood haar om ernaar te kijken. Ze wilde haar gezwollen buik liever ook niet zien en keek omhoog door het dakraam. Ze zag de kruin van een van de

iepen die langs de singel stonden en verlangde ernaar om buiten te zijn. Snel trok ze haar kleren aan. Onderwijl herinnerde ze zich beschaamd de vorige avond.

Haar hospita, juffrouw Niesten, had familie op bezoek gekregen en haar gevraagd erbij te komen zitten, ook een borreltje te drinken, nu ze al vijf avonden alleen had doorgebracht. Dina sloeg het aanbod af. Ze voelde zich niet op haar gemak onder vreemden, zeker niet als er gedronken werd. Maar terwijl ze in de langzaam donker wordende kamer zat te lezen en door de dunne scheidswand het praten en lachen in de voorkamer hoorde, voelde ze zich ongelukkig, steeds ongelukkiger. Ze was vroeg naar bed gegaan. Kom er toch bij zitten, riep juffrouw Niesten nog tegen haar, verhit door de drank, terwijl ze de trap naar zolder al beklom. Vanuit haar ooghoeken had ze het gezicht van de hospita gezien: glanzend en verjongd, niet langer het wat uitgebluste gezicht van een ongetrouwde vrouw halverwege de veertig. Van schrik had ze haar hospita geen antwoord gegeven en was doorgelopen naar boven. Een ogenblik later was er in de voorkamer hard gelachen.

Nu moest ze naar beneden. Ze hoorde juffrouw Niesten in de keuken scharrelen en hoesten. Dina wachtte bij het trapgat, maar beseftte dat haar opstaan niet onopgemerkt was gebleven – de zoldervloer kraakte immers onder elke stap. Ze geneerde zich ervoor juffrouw Niesten onder ogen te komen met het grijze, vuil bevlokte waswater in de kom. Ze dwong zichzelf om de zoldertrap af te lopen. Zweetdruppels verschenen op haar voorhoofd, haar blote armen voelden nu al klam aan, ondanks het vroege uur.

In de gang had juffrouw Niesten zich voor de gesloten keuken-deur geposteerd, haar lichaam in een lichte curve, een verwrongen glimlach op haar gezicht. Dina stond stil. Haar adem stokte. Juffrouw Niesten sprak geen woord. Uit de voorkamer klonk het getsjilp van de twee parkieten. De hospita droeg haar donkerrode peignoir, die aan de randen met zwart fluweel was afgezet. Van een onaangename intimiteit waren voor Dina de blote onderbenen van de vrouw, haar blote voeten in leren muiltjes. Haar ha-

ren waren nog ongekamd, slordig opgestoken op haar achterhoofd. De huid van haar gezicht had iets pafferigs. Van haar gebruikelijke, overdreven beleefdheid viel niets meer te bekennen. Ze leek niet te zijn wie ze gewoonlijk was. Geschrokken keek Dina weg naar de deur van de voorkamer, die op een kier stond.

Toen ze haar blik weer op juffrouw Niesten richtte – de kom met water trillend in haar handen – had de hospita het koord van haar peignoir losgetrokken. Ze pakte de revers en met een vlugge beweging trok ze hem open. Er kwam een schorre lach uit haar keel. Dina zag haar naakte lichaam, in de schemer van de gang, maar duidelijk genoeg. De hangende borsten, met tepelhoven die zo groot waren dat ze iets schunnigs hadden, de grote navel, diep verzonken in het vlees van haar gewelfde buik. Een woeste bos zwart schaamhaar hing langs haar dijen naar beneden – als een baard.

Eenmaal in haar kamer, die ze achter zich op slot had gedraaid, durfde Dina geen stap meer te zetten. Ze stond in een hoek bij het raam, ademend met open mond. Zonlicht schampte de kruin van de kastanje in de achtertuin, die nog in de schaduw lag en met zijn bemoste klinkerpad, schutting en schuurtje een groezelige en naargeestige indruk op haar maakte. In alle hoeken school opeens het bederf.

Niesten, die in de schemerige gang haar peignoir opensloeg. Ze kreeg het zo benauwd dat ze zich voornam om op het volgende station te doen of ze onwel werd – en dan door de trein naar een andere coupé te lopen.

Het was of de vrouw het voelde, want ze begon weer te praten en bood pepermunt aan: een grote, dikke pepermunt uit een dorpse puntzak. Ze durfde niet te weigeren. De vrouw nam de gelegenheid te baat en in een onstuitbare stroom kwam nu naar buiten wat ze al veel eerder had willen vertellen. Dat ze die ochtend om zes uur op pad was gegaan, haar zoon had haar van de hoeve naar het station gebracht met de sjees die nog van meneer baron was geweest, het paard was gaan hinken, maar ze had goddank toch op tijd de boemel naar Breda kunnen nemen, en nu was ze op weg naar een zuster in Rotterdam die te bed lag met een wond die maar niet genas. Dina voelde zich verplicht om te luisteren, de vrouw aan te horen, terwijl die haar wijldopig verhaal deed, steeds meer in dialect. Ze schaamde zich voor haar weigering met haar te praten, voor het oordeel dat ze over dit 'boerenmens' had gehad.

Vlak voor de Moerdijk borg de vrouw haar rozenkrans op.

'Boven de Moerdijk voel ik me niet meer zo op m'n gemak met m'n kranske,' verklaarde ze.

De trein reed protestants Nederland binnen, denderend over de lange brug, die sedert 1871 het Hollands Diep overspant. Oorverdovend lawaai golfde door het open raam naar binnen. De ijzeren balken van de brug flitsten voorbij en daarachter lag in de diepte het blikkerende water. Dina keek naar links en rechts, een ogenblik van haar beklemming bevrijd, en stelde zich voor dat ze met haar jongetje – daar hoopte ze op – de Moerdijkbrug overstak en hem optilde om hem met zijn nog wankelende beentjes op haar knieën te laten staan, zodat hij naar buiten zou kunnen kijken. Ritmisch flitsten de staande en gekruiste balken voorbij, ritmisch gleden hun schaduwen door de coupé. Dina genoot van de weidsheid van het water achter het web van balken. Aken, klein als speelgoed, trokken er hun witte zog. Een stoet dekschuiten gleed

juist onder de brug door, de sleepboot met zijn lange schoorsteen was al aan de andere kant. Ze zag het met zijn ogen.

Maar het lawaai werkte op haar zenuwen. Het coupé raam rammelde, rukwinden sloegen haar in het gezicht, er kwam geen eind aan het gedender van ijzer op ijzer. De oude vrouw wees naar het open raam. Dina stond op om het te sluiten, maar de hendel draaide zo stroef dat het haar niet lukte. Opeens stond het 'boerenmens' naast haar, in haar lucht van zweet en mottenballen. Het was of iets dierlijks zich tegen haar aan drong, een groot zwart dier. Dina deinsde terug. Een ogenblik later had ze haar jasje en handtas gepakt en stond ze buiten de coupé. Het lawaai, waarin ze zichzelf niet meer kon horen, leek haar smadelijke aftocht te dekken.

Tussen twee wagons in stond ze stil op de bewegende vloerdelen, boog zich voorover en liet de pepermunt uit haar mond vallen in de ruimte tussen de ijzeren platen en de leren overkapping. Ze zag hem onder de trein op een balk stuiten, wegspringen en toen vallen, de diepte in, het water tegemoet. Moeizaam liep ze door de schokkende trein. In een lege coupé plofte ze neer, en op hetzelfde moment werd het stil. Ze had het land van jufvrouw Niesten verlaten.

Om zichzelf te laten zien dat ze zich in de coupé durfde te bewegen stond ze op en draaide het raam open. In de stof van haar jurk waren onder haar oksels donkere plekken verschenen. Ze wilde ze niet zien. Maar ze had zich al de vlek in haar trouwjurk herinnerd, de donkere vochtvlek ter hoogte van haar linkerborst die haar had verraden.

2

Bij het poseren op het balkon van de hotelkamer was er nog niets te zien geweest. De fotograaf, haar broer Gregoor, had haar daar neergezet voor een reeks foto's: zij alleen, aan de arm van Lieuwe, met de bruidsmisjes, met de getuigen. Ze hield het bruidsboekje voor haar buik. In de hotelkamer stond Gregoor gebogen over zijn Rolleiflex, onderwijl met zijn voeten in de weg staande stoelen op-

zijschuivend. Hij praatte en maakte grappen, zoals hij altijd deed wanneer hij portretfoto's nam, maar haar glimlach bleef aarzelend. Ze had het de hele dag al gevoeld, vooral als er foto's werden genomen: in de trouwzaal op het stadhuis, op de stoep van het stadhuis, in de kerk, bij het verlaten van de kerk, zelfs in de achtertuin van haar ouders na een vrolijke lunch – hij wilde maar niet doorbreken, haar stralende, gelukkige glimlach. Lieuwe had zich groot gehouden en voelde zich heel wat in zijn jacquet.

Bijna niemand wist het. Angstvallig was het binnen de familie gehouden. Maar alom heerste het sensationele en schokkende vermoeden, want de bruiloft was onverwacht gekomen, op een ongebruikelijk moment: geen man trouwde immers zolang hij nog zijn militaire dienst vervulde, zolang hij geen baan en geen inkomen had. Haar vader had voor het nodige decorum gezorgd: een stijlvolle trouwzaal in het stadhuis, een rij trouwauto's op de gracht, een receptie in een groot hotel. Er was geen enkel verschil met andere bruiloften. Maar het vermoeden was gebleven. Ze voelde het om zich heen.

En aarzelend kwam steeds haar glimlach, zelfs op het balkon van de hotelkamer, waar haar broer fotografeerde met zijn hoge hoed kolderiek achter op zijn hoofd geschoven. Lieuwe had zijn verleidersblik uitgeprobeerd: van onder zijn wenkbrauwen in de camera kijken. In de straat reden auto's, passanten keken omhoog naar het balkon, wandelaars kwamen uit het Vondelpark – en zij probeerde te glimlachen naar het kille dubbeloog van de Rolleiflex, terwijl afwezigheid haar meer en meer in bezit nam.

Tijdens de receptie ontdekte ze op haar bruidsjurk, ter hoogte van haar linkerborst, een donkere vlek, die haar meteen hevig verontrustte. Maar ze kon niet weg. Ze moest felicitaties in ontvangst nemen. Bij het wegzetten van een cadeau op de tafel achter haar wierp ze een blik in de metershoge spiegel: op haar vermagerde gezicht, waarin de grote neus nog meer opviel, op het deftig geklede gezelschap onder de kroonluchters, ze zag ook de rug van Lieuwe en het hoog opgeschoren haar op zijn achterhoofd. Toen

keek ze tersluiks naar haar buik en een ogenblik later zag ze de vlek op de glanzend witte zijde bij haar borst.

Met Cora, haar meest nabije zusje, haastte ze zich de trappen op naar de hotelkamer. De stoelen stonden er nog schots en scheef op het parket.

‘Dit bestaat niet,’ hijgde ze, naar de vlek starend. ‘Dit bestaat gewoon niet! Ik ben pas in de vijfde maand!’

Het moest de eerste moedermelk zijn die uit haar borst kwam gedropen of een voorschot erop – ze had geen flauw idee, ze wist vrijwel niets van zwanger zijn. Nadat haastig de bruidsjurk op haar rug was opengemaakt en langs haar armen omlaag geschoven, zag ze met eigen ogen een dikke, lichtgele druppel uit haar linkertepel opwellen.

‘Dit bestaat niet,’ zei ze nog eens. ‘Hoe kan dit nou?’

‘Kind, maak je niet druk.’

‘Wat moet ik?’

‘We stoppen er gewoon een zakdoek in, en aan de andere kant ook een, en we verplaatsen je corsage.’

3

In de treincoupé herinnerde Dina zich dit alles. Met een verhit gezicht was ze de trappen weer af gelopen, door de gangen, in de richting van het geroezemoes in de receptiezaal, waar zich onder-tussen de geur van garnalenkroketjes had verspreid. Waar was je nou, had Lieuwe gevraagd. Ik moest een plas, had ze plompverloren geantwoord, niet in staat iets beters te verzinnen. Tegenover Lieuwe stonden juist vijf artillerie-officieren.

Tijdens het diner was ze steeds afwezig geworden. Grappen drongen niet tot haar door. Haar glimlach kwam steeds moeiza-mer. In een waas ging het allemaal aan haar voorbij.

Ze hadden de nacht in het hotel doorgebracht, in die hoge en stille kamer waar alleen het geluid van passerende trams door-drong. In bed had Lieuwe er een echte huwelijksnacht van willen maken, maar ze had hem afgeweerd, en toen hij aandrong, was ze

in woede uitgebarsten. Alles wat haar die dag had dwarsgezeten, was eruit gekomen, terwijl ze in dat vreemde bed lagen. Ik wil je niet meer bij me hebben, had ze gezegd, tot het kind er is. Sinds die nacht in januari waarin ze zwanger was geraakt had ze niet meer met hem willen vrijen. Ze voelde zich bezoedeld. Dat ze nu getrouwd was, veranderde er niets aan. Eerst moest het kind er zijn. Ondanks haar woede-uitbarsting sliep Lieuwe, zoals altijd, uitstekend. Zij deed geen oog dicht. Ze hoorde de laatste tram en uren later de eerste. Na het ontbijt borg ze haar bruidsjapon op in de bijgeleverde doos en gaf hem mee aan een loopjongen, die hem zou afleveren bij de winkel waar hij was gehuurd. Dit leek de straf die haar ouders haar hadden gegeven. Voor haar drie oudere zusjes lieten ze bij hun trouwen een bruidsjurk maken, maar die van haar was gehuurd, terwijl er tijd genoeg was geweest om er een te maken – zijzelf waren nog twee weken naar Nice gegaan omdat 'de reis nu eenmaal al was betaald'. Ze had de loopjongen met de doos het hotel uit zien lopen en ze hoefde haar ogen maar te sluiten om weer te zien hoe hij met die doos in de menigte op het trottoir verdween.

Bepakt en bezakt waren ze in de loop van de ochtend in de trein naar Breda gestapt. De trein was overvol. Ze moesten de hele reis staan. Op de Moerdijkbrug, in het oorverdovende lawaai, was het haar te veel geworden: ze was flauwgevallen. Lieuwe had haar in een coupé op een bank gelegd. Later vertelde hij daar trots over. Aan het begin van de middag waren ze aan de Delpratsingel verwelkomd door juffrouw Niesten, die hen 'de jonggehuwden' noemde. Nog diezelfde dag was Lieuwe teruggekeerd naar de kazerne: zijn verlof zat erop. Hij zou alleen in de weekeinden bij haar kunnen zijn. Voor haar was het lange wachten begonnen.

4

De trein reed Rotterdam al binnen. Dina schrok ervan. Elke minuut verwijderde ze zich verder van de plaats waar ze hoorde te zijn. Wat ging ze in hemelsnaam doen in Amsterdam? Niemand

verwachtte haar en ze wilde liever niemand onder ogen komen in deze labiele toestand. Ze was zonder noodzaak op reis gegaan, ze had zomaar een duur treinkaartje gekocht terwijl ze momenteel 'op de zak van anderen teerden'. Ze had boodschappen moeten doen, het huis gezellig maken. Andermaal brak het zweet haar uit.

Opnieuw het gedender van ijzer op ijzer, opnieuw flitsten schaduwen in snelle opeenvolging door de coupé: de trein reed over de Maasbrug. Op de rivier was het een en al bedrijvigheid van aken, sleepboten en dekschuiten. Op de noordelijke oever zag Dina nog rijen half ingestorte huizen, puinhopen met schuttingen eromheen, en ze herinnerde zich het radiobericht over het bombardement en de brandende stad, de schrik en consternatie in huis, haar vader die de bijbel had gepakt om een psalm voor te lezen en zo de gemoederen tot bedaren te brengen.

In Rotterdam wilde ze uitstappen, de trein terug nemen, maar ze bleef zitten, transpirerend, met een zacht schoppend kind in haar buik. Ze keek weg van het overvolle perron, het gedrang, om zo lang mogelijk alleen te zijn in de coupé, nu al in verlegenheid gebracht door de reizigers die zo dadelijk zouden binnenkomen en die ze zou moeten groeten. In de omgeving van het station dreunden de heimachines. Ze hoorde de harde klappen van de heiblokken op de palen, in een chaotisch ritme, weerkaatsend tegen onzichtbare gebouwen.

'Goedemorgen, mevrouw!'

Het klonk geaffecteerd. Er kwam een man in een linnen pak de coupé binnen, een strooien hoed op zijn hoofd, en hij werd op de voet gevolgd door een potige knaap die zijn koffer droeg. Een krui-er, meende Dina, ook al droeg hij niet het witte jasje van kruiers. Maar de knaap bleek bij de man te horen, want hij ging tegenover hem zitten. Hij sprak met een sterk Rotterdams accent en rook naar brillantine. Zijn haar was hoog opgeschoren en wat er boven op zijn hoofd aan haar restte, was vanuit het midden naar links en rechts gekamd in kleine, vettig glanzende golfjes. De heer woof zich koelte toe met zijn hoed. Al zijn gebaren hadden iets aanstel-

lerigs. Ze herinnerde zich hoe ze eens op het Leidseplein, bij de Stadsschouwburg, een man had zien lopen die haar was opgeval-
len omdat hij zo aanstellerig het uiteinde van zijn shawl over zijn
schouder wierp. Vast een toneelspeler, had ze toen gedacht. Ook
de heer in het linnen kostuum leek haar nu een toneelspeler. Een
toneelspeler met zijn knechtje. De coupé liep vol. De mensen ston-
den in het gangpad. Of ze nu wilde of niet: haar blik werd getrok-
ken door het tweetal bij het raam. De knaap zat voorovergebogen,
met zijn ellebogen steunend op zijn knieën, tot de heer hem met
de rand van zijn hoed een tikje onder zijn kin gaf – toen ging hij
grijnzend rechtop zitten. Van onder zijn hoed wierp de heer een
blik op haar, een blik die ze langs haar buik voelde glijden, ijskoud.

Met gesloten ogen leunde Dina achterover in haar hoek. De
trein schokte over de wissels. Toen hij vaart begon te maken, stoof
een warme wind door de coupé. Nog steeds de chaotische ritmes
van heimachines, nu eens hier, dan weer daar, ten slotte pal aan de
spoorbaan, naar binnen waaiend, en opeens was het stil en rook
ze de geur van hooi.

Er werd niet of nauwelijks gesproken. Het was er te warm voor.
Iemand dronk uit een fles bier. Ze rook het en hoorde het metaal
van de beugel tegen de fles tikken. In de volle trein begon ze zich
beter te voelen. De laatste resten van de schrik die juffrouw Nies-
ten haar had aangejaagd met haar naakte lichaam en schorre lach
waren verdwenen. In de drukte voelde ze zich opgenomen onder
de mensen. Ze hoorde erbij. Zij was ook een reiziger, ze had een
kaartje en recht op een zitplaats, zeker nu ze in verwachting was.

Ze hield haar ogen gesloten om niet te kijken naar het tweetal
bij het raam, de toneelspeler en zijn knechtje. Waren dit, vroeg ze
zich af, waren dit nu... Ze durfde het woord niet te denken. Was
juffrouw Niesten zo iemand? Was ze daarom ongetrouwd geble-
ven, had ze daarom haar naakte lichaam aan haar laten zien? Had
het mens iets van haar gewild? Dat wat Elena had gewild? Ze
schudde het van zich af. Ze was nu op weg naar Amsterdam en
ging proberen er een mooie dag van te maken.